

Museumsverktøy

HÅNDBOK FOR GOD KJØNNSREPRESENTASJON
I MUSEUMSFAGLIGE PRAKSISER

KVINNEMUSEET
MUSEUMSNETTVERK FOR KVINNEHISTORIE

Vi spiller mens vi øver

For noen år siden befant jeg meg i Museet for samtidskunst sin utstilling om Sidsel Paaske (1937–1980). Hvorfor hadde jeg ikke hørt om henne før? Paaske var en etablert og anerkjent kunstner i egen samtid, informerte utstillingen, men seinere var hun glemte. I *Norsk Kunsthistorie*, utgitt kun tre år etter Paaskes død, er hun ikke engang nevnt.¹ Det var en vekker å lære om hvordan et viktig kunstnerskap kunne skrives ut av historien, men inspirerende å se hvordan et museum løftet det fram igjen.

Medlemmene i Museumsnettverk for kvinnehistorie har lang erfaring med å synliggjøre kvinners liv og historie i arkiv og på museum. I 2018 fikk nettverket støtte fra Norsk kulturråd til prosjektet «Nå begynner 'a med det der igjen – om kjønnsrepresentasjon i museenes samlings- og formidlingspraksiser». *Museumsverktøy* er ett av resultatene, hele prosjektet presenteres utførlig bakerst i håndboka.

«Vi spiller mens vi øver» var Paaskes livsmotto. Slik har også denne håndboka fått sin form. Museumsverktøy står på skuldrene til beslektede prosjekter,² men resultatet bærer preg av utprøving og testing av metoder i møte med praksisfeltet og museumshverdagen. Prosjektgruppen arbeider selv innenfor de seige strukturene som håndboka tar utgangspunkt i. Konfrontert med hverdagens realiteter har vi forsøkt å lage enkle og konkrete råd og redskaper. Håndboka er til alle museer og liknende institusjoner som vil bli mer kjønnsbevisst i sine framstillinger av vår kultur-, kunst- og naturhistorie.

Kongsvinger, 2021

Thea Aarbakke

Thea Aarbakke

Utgitt av Kvinnemuseet & Museumsnettverk for kvinnehistorie

design PETRA designkontor trykk Flisa Trykkeri
©Kvinnemuseet 2021

ISBN 978-82-9 1997-14-8

¹ *Like før*. Sidsel Paaske (1937–1980), Museet for samtidskunst 21.10.2016–26.02.2017.

² Se f.eks. *JÅMUS, oppdrag jämställda museer*. Statens historiska museer 2011–2013.

Innhold

Kvinner, kjønn og museum Side 5

Hvordan bruke håndboka Side 10

DEL 1

Test ditt museum! Side 13

DEL 2

Verktøykassa Side 21

- Til deg som jobber med ledelse og kommunikasjon
- Til deg som jobber med samlingsforvaltning
- Til deg som jobber med utstillingsproduksjon og annen formidling

DEL 3

Myteknuseren – en argumentasjonsguide Side 45

Veien videre Side 55

Om kulturrådsprosjektet: Nå begynner 'a med det der igjen Side 55

Takk Side 57

Illustrasjoner Side 58

Litteratur Side 60

Kvinner, kjønn og museum

Museumsverktøy tar utgangspunkt i en forståelse av at museet ikke er en nøytral institusjon.³ Museer er kunnskapsinstitusjoner med makt til å påvirke hva samfunnet skal forstå som viktig, og dermed «riktig» å vise fram av vår kunst-, kultur- og naturarv. Hvordan skal vi som arbeider på et museum, forholde oss til at samlinger sjelden har en representativ kjønnsbalanse å ta utgangspunkt i for å formidle «den riktige historien, den sanne naturforståelsen og den gode kunsten»?⁴ Først må vi erkjenne at museer har vært kjønnsblinde i sin innsamlings- og innkjøpspolitikk. Deretter må det etableres en vilje til endring. Slik kan vi unngå å reprodusere negative stereotype framstillinger om kjønn og kjønnsroller, og slutte å formidle en historie hvor menn er bedre representert enn kvinner.

Prosjekter som inspirerer oss:

- **Att hitta rätt** – ett utvecklingsprojekt om metoder för att synliggöra genus i bilddatabaser
- **Genuskonstruktions och museer.** Handbok för genusintegrering
- **JÄMUS**, uppdrag jämställda museer
- The Victoria and Albert Museum LGBTQ Working group
- **F.L.A.M.E.**, The Feminist Legacy in Art Museums

I håndboka behandles kvinnehistorie og kjønnsperspektiver som en del av museets kjernevirksomhet. Et sentralt spørsmål er, **hvordan kan museer synliggjøre kvinners liv og historier om kvinner?** Formuleringen tar utgangspunkt i etablert forskning som allerede har påpekt at det eksisterer en skjevhet i representasjonen av kvinner og menn på museum.⁵

³ Marstine, *New Museum Theory and Practice*, 1–36. Haraway, «Teddy Bear Patriarchy», 26–58.

⁴ Brenna og Hauan, «Museumskjønn?», 10.

⁵ Brenna og Hauan, *Kjønn på museum: Grahn, Känn dig själv; Machin, «Gender representation at the Natural History Galleries»; Veiteberg, Hold stenhårdt fast på greia di.*

Prosjektet hefter seg sådan på den første fasen til fagfeltet kvinnehistorie, et synlighetsprosjekt som handlet om samtidens rett til å finne igjen fortidens kvinner i historiebøkene.⁶

Håndbokas hovedmål er å styrke museers representasjon av kvinner, og sørge for at representasjoner av kvinner blir mangfoldig. Å se hvordan undertrykkelse og privilegier knyttet til kjønn krysser og samvirker med relevante kategorier som etnisk bakgrunn, seksuell orientering eller sosial klasse, blir da et redskap for å representere kvinner som mer enn én sosial klasse.⁷ Dette kalles gjerne et interseksjonelt perspektiv.⁸

Det andre sentrale spørsmålet i håndboka er **hvordan kan vi bruke kjønnsperspektiver som en praktisk og analytisk inngang til et tema?** Kjønnsperspektiver handler om å problematisere det vi anser som «kvinnelig» og «mannlig».⁹ Menn, så vel som kvinner, må analyseres som kjønn. Kjønnspektivet innebærer dermed et stort endringspotensial for hvordan museenes utstillinger kan fortelle historie på, noe som også kommer menn til gode. Håndboka adresserer i tillegg hvordan museer kan bli bedre til å inkludere alle som ikke identifiserer seg innenfor tokjønnsmodellen,¹⁰ for eksempel gjennom ordbruk.

Museumsmeldingen *Musea i samfunnet – Tillit, ting og tid* understreker hvor viktig det er å arbeide med spørsmål knyttet til representativitet og mangfold, både i samlingsutvikling, kunnskapsutvikling og formidling.¹¹ Vår erfaring er at det er viktig å arbeide på tvers av ansvarsområdene for at arbeidet ikke skal stoppe opp, og for at det skal gi resultater. I håndboka

⁶ Hagemann, *Feminisme og historieskriving*, 49.

⁷ Analyse av arkeologitstillinger viser at kvinnene bærer kjønn som eneste kategori. Mannlig representasjon er mer nyansert, som 'høvding', 'håndverker', 'bonde' og 'jeger': Bünz, *Upplevelser av forhistorier*, 137.

⁸ Lilleslåttan, «Interseksjonalitet er mer enn en idé»; Bråten, mfl. *Krysningspunkter*, 10–17.

⁹ Skeivt arkiv samler inn historier om personer som har brutt med sin tids normer for kvinnelig og mannlig, for å dokumentere en viktig del av skeiv historie: <https://skeivtarkiv.no>

¹⁰ Store norske leksikon, s.v. «Tokjønnsmodellen». 16.03.2021. <https://sml.sn.no/tokj%C3%B8nnsmodellen>

¹¹ St. meld. 23 (2020–2021), 110.

Fra utstillingen *OsLove – byhistorie for begynnere*

«Det viktigste vi har erfart ved å arbeide systematisk med kjønn er at det må følge hele prosjektet – både i samling, formidling og utstillingsproduksjon, og uavhengig av utstillingens problemstilling, der kanskje ikke kjønn umiddelbart fremstår som relevant».

Helene Huljev, fagkonsulent

Delprosjekt Bymuseet/Oslo museum:
Kjønnets handlingsrom

ser vi nærmere på samlingsutvikling, -forvaltning og formidling, både hver for seg og hvordan de virker sammen.

Å anvende kjønnsperspektiver på museers samlinger har også et stort potensial for kunnskapsutvikling og forskning. Mange museer utvikler forskningsbaserte utstillinger, og flere hevder at utstillingsproduksjon i seg selv kan være en form for forskning.¹² I håndboka har ikke forskning en egen del, men vi nevner forskning implisitt når vi løfter fram formalisering, samlingsutvikling og utstillingsproduksjon. Ansvarsområdene angår hverandre og virker sammen i et større hele som utgjør et museum.

Rapporten «Kvinne + museum = kvinnemuseum?» (1993), artikkelen «Kvinner og menn på utstilling» (2018) og antologien *Kjønn på museum* (2018) vil vi trekke fram som opplysende for vårt prosjekt.¹³ Studiene skiller seg fra hverandre i omfang, undersøkelsesobjekter og perspektiver, men de deler sitt studieobjekt – museer i Norge. Alle tre påpeker behov for en mer kjønnsbevisst praksis i museer, blant annet for å tilrettelegge for en mer likeverdig og mangfoldig representasjon av kjønn i museers samlinger og formidling. Funnene stemmer med Museumsnettverk for kvinnehistories erfaringer og antagelser, det har inspirert oss til å arbeide videre med tematikken. I tillegg er håndboka utviklet på bakgrunn av en omfattende kartlegging av norske museers arbeid med kjønnsrepresentasjon, publisert i rapporten *En følelse av fokus* (2019).¹⁴ Museene som

deltok i kartleggingen betviler ikke at det eksisterer en skjevhet i deres kjønnsrepresentasjon, men funnene viser at museer fortsatt «presenterer det mannlige som det universelt menneskelige, mens det kvinnerelaterte knyttes til 'kjønn' og betraktes i et mangfoldsperspektiv».¹⁵

Til tross for at Norge skårer høyt på internasjonale likestillingsindekser, har vi ikke oppnådd full likestilling i ethvert henseende. Håndboka inneholder råd til strategi og verktøy for å imøtekomme FNs bærekraftsmål (Agenda 2030), der nummer 5 handler om å oppnå likestilling mellom kjønnene og styrke jenters og kvinners stilling i samfunnet.¹⁶ NOU *Jenterom, gutterom, mulighetsrom* understreker hvor viktig det er at dagens barn og unge presenteres for fortellinger som både gutter og jenter kan finne seg selv igjen i.¹⁷ Hvis museene ikke gjør det, risikerer vi at de oppleves som irrelevante, i tillegg til at museene da aktivt bidrar til å opprettholde ulikestilling.

Å arbeide med kvinnehistorie og kjønnsperspektiver gir ringvirkninger. Starter noen med en museumsfaglig praksis, følger ofte en annen etter. Det er mye velvilje å finne blant ansatte, og med solid støtte fra ledelsen har arbeidet gode forutsetninger for å gi resultater. Det vil garantert bringe med seg faglige diskusjoner, engasjement, inspirasjon og skaperglede.

¹² *Vilje til forskning*, 13–14, 32; Bjerregaard «Exhibition as research, curator as distraction», 108–19.

¹³ Brenna m.fl., *Kjønn på museum*; Holm, «Kvinner og menn på utstilling»; Losnedahl, *Kvinne + museum = kvinnemuseum?*, 81.

¹⁴ Se også *Å samla kunst der kjønnsbalanse i norske kunstmuseers samlinger på 2000-tallet er kartlagt*.

¹⁵ Haugen og Pedersen. *En følelse av fokus*, 34. Se også Holm og Aarbakke «There She goes Again».

¹⁶ FN Sambandet, «FNs bærekraftsmål».

¹⁷ NOU 2019:19, 208. Studiens fokus er medierepresentasjon, men historiefortelling er og sentralt for museene.

Hvordan bruke håndboka

Håndboka har tre deler: **1) Test ditt museum, 2) Verktøykassa** og **3) Myteknuseren – en argumentasjonsguide**. Første del er en bevisstgjøringsoppgave hvor hvert enkelt museum tester hvordan det står til med kjønnsbalansen i en av museets utstillinger. Andre del, Verktøykassa, gir konkrete råd til hvordan museer kan bli mer kjønnsbevisste i sin praksis og strategi. Verktøykassa henvender seg til sentrale funksjoner på et museum: ledelse og kommunikasjonsansvarlig, samlingsforvaltning og formidling. For lettere å finne fram i håndboka har hver funksjon fått en fargekode. Håndbokas siste del, Myteknuseren, utgjør et knippe påstander og spørsmål en risikerer å møte på når en arbeider med kvinnehistorie og kjønnsperspektiver. Myteknuseren gir råd til hvordan en kan imøtekomme slike påstander, slik at det blir mulig å konsentrere seg om den virkelig viktige diskusjonen. Den handler ikke om hvorvidt det er nødvendig å arbeide med kvinnehistorie, kjønnsbalanse, kjønnsperspektiver og kjønns mangfold, men *hvordan* vi kan gjennomføre det.

Parallelt med håndboka *Museumsverktøy* finnes nettressursen *museumsverktøy.no*, der flere av oppgavene i håndboka presenteres mer utførlig. Der kan man også lese om hvordan forskjellige museer har arbeidet for å synliggjøre kvinnehistorie og arbeidet med kjønnsperspektiver i konkrete prosjekter.

museumsverktøy.no

Norplasta-kvinner i arbeid, 1949

«Plastindustien var ein stor kvinnearbeidsplass i Stjørdal, men dette gjenspeglar seg ikkje i arkivmaterialet. Når vi tok fatt på arkivet til plastindustrien i Stjørdal vart vi overraska over at dei ikkje finst, sjølv om dette er såpass nye arkiv at vi veit dei var der. Dette seier noko om kven som har skapt arkiva og for kven.»

Bodil Østerås, fagleder forvaltning og konservator

Delprosjekt Stjørdal museum Værnes/Stiklestad nasjonale kultursenter: *Kvinner i plastindustrien*

Del 1

Test ditt museum!

Halvparten av jordens befolkning er kvinner.
Gjenspeiles denne kjønnsbalansen i våre utstillinger?

En dobbel usynlighet

Fraværet av kvinnelig representasjon i utstillinger utspiller seg rett foran øynene på oss, men paradoksalt nok er det ikke alltid lett å legge merke til. Kjønnforskere som analyserte utstillinger på Etnografiska museet i Stockholm, kaller fenomenet «en dobbel usynlighet».¹⁸ En forklaring på hvorfor fraværet har gått oss hus forbi, både for publikum og erfarne kjønnforskere, er at det er fullt mulig å få mye ut av en utstilling – lære, la seg begeistre og forføre – selv om utstillingen lar flere mannlige representanter formidle en historisk periode, en kunstepoke eller dyrearten. Museers utstillinger imponerer gjerne besøkende på andre vis, og i begeistringens forsvinner det kritiske blikket på kjønn. Å få øye på hvilke mekanismer som er i arbeid når det er få kvinnelige representanter i utstillingen, krever bevisstgjøring. Det er langt fra åpenbart at vi legger merke til fraværet, med mindre vi vet hva vi skal se etter.

En test bestående av syv punkter kan hjelpe oss å få øye på hvorvidt kvinner er fraværende, eller underrepresentert i utstillinger. Testen kan være et fruktbart utgangspunkt for å diskutere hvordan eget museums bevissthet rundt kjønnsbalanse framstår i utstillinger, museumspedagogiske opplegg, og hvordan dette så henger sammen med museets samling. Ta gjerne utgangspunkt i en av museets faste utstillinger.

Albumet til Sissel Lie, gift Fosse og seinere Bratz

«Fra arbeidet med Sissel Lie lærte jeg at det kan være vanskelig å finne kvinner i arkivene, både fordi deres historier ofte ikke er ansett å være arkiververdige, men også fordi man må lete etter kvinner på en bredere måte enn man leter etter menn. Kvinner skiftet oftere etternavn enn menn, og det er lett å glemme når man prøver å finne informasjon.»

Sølvi Bennett Moen, fotoarkivar

Delprosjekt Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek: Sissel Lie – Ung kvinne i krig

TEST DITT MUSEUM!

Kjønn som variabel for å vurdere utstillings kjønnsbalanse:

- 1) Antall kvinner og menn
- 2) Objekter, tekst og bilder
- 3) Disponeringer i rommet

Å kvantifisere en utstillings kjønnsrepresentasjon er en konkret og enkel metode som alle kan forholde seg til. Å telle menn og kvinner kan ikke karakteriseres som en analyse av kjønn i seg selv, likevel kan en få mye ut av å telle. En som har telt kvinnelig og mannlig representasjon før oss, er Helene Uri. I boken *Hvem sa hva? Kvinner, menn og språk* viser Uri at telling gir overblikk og hjelper oss å oppdage «blinde flekker». Ved å telle representasjon av kvinner og menn i aviser og på TV blir ofte resultatet at **menn opptar rundt to tredjedeler av plassen sammenlignet med kvinner**. Mye tyder på at verken kvinner eller menn reagerer i noen særlig grad på dette misforholdet, skriver Uri.¹⁹ Det er altså ikke før vi begynner å telle, at et eventuelt misforhold i kjønnsrepresentasjonen blir tydelig.

Det handler ikke alltid om å telle antall kvinner og menn, men om å telle gjenstander, tekster og bilder tilknyttet en mannlig eller en kvinnelig sfære. Gjenstanders tilblivelse og bruk kan

ofte knyttes til et kjønn og dermed påvirke hva som blir fortalt om gjenstanden i utstillingen og hvorvidt det er kvinner eller menn som løftes fram i den fortellingen. Det gjelder eksempelvis for gjenstander knyttet til arbeidslivet, som stort sett alltid har vært kjønnsdelt. Det er viktig å vite at fortellingene som kan formidles om en gjenstand dermed kan ha en «kjønnet» begrensning. Gjenstander kan forstås som kjønn ut fra både produksjon, utforming og bruk. Eksempler på objekter som har et kjønn design, er leketøy, smykker og klær.

Blikket og det visuelle har stor betydning for den museale representasjonen. Hvordan er menn og kvinner, hunn- og hanndyr plassert i utstillingsrommet, og i forhold til hverandre? Flere forskere har vist hvordan hannen blir gjort til midtpunktet i naturhistoriske framstillinger av dyreverden. Kronhjorten står i midten av dioramaet med kollen og kalvene rundt. Valget forklares ofte ut fra en estetisk arrangement med det største og vakreste eksemplaret i midten, men kronhjortens plassering understreker også en patriarkalsk forståelse av dyreriket.²⁰ Disponeringen av rommet innebærer altså også en kjønnsdimensjon som det kan være klokt å diskutere nærmere.

I rapporten **En følelse av fokus** er fem utstillinger analysert på bakgrunn av denne utstillingsanalysen. Les også hvordan Bymuseet, Oslo museum anvendte utstillingsanalysen i prosjektet «Kjønnets handlingsrom» på museumsverktøy.no.

Test ditt museum: Syv punkter

Tell opp, sammenlign og diskuter funnene

- 1) Hvem sine kunstverk/håndverksarbeid/foto/intervjuer/håndarbeid stilles ut. Hvor mange kvinner og menn er representert med sine arbeid i utstillingen?
- 2) Hvilke gjenstander i utstillingen kan knyttes til en mannlig eller en kvinnelig sfære?
- 3) Hvordan er kvinner og menn omtalt i utstillingstekstene? Er de presentert likt med for- og etternavn, eventuell yrkestittel eller i relasjon til andre (mor/far, datter/sønn, hustru/ektemann)? Hvilke forskere refereres det til i tekstene?
- 4) Blir kjønn reflektert over i utstillingstekstene eller beskrives kvinner og menn i kjønnsnøytrale termer? Hvem skjuler seg bak kjønnsnøytrale termer som viking/bonde/same/jegerfolk/vestlending/kystfolk/arbeiderklasse/borgerskap?
- 5) Hvordan er kjønnsbalansen i utstillingens avbildninger, og størrelsen på bildene? Forsterker avbildningene negative kjønnsstereotyper, hvor én kjønnskategori løftes fram på bekostning av en annen, eller blir negative kjønnsstereotyper utfordret?
- 6) Er kvinner inkludert i utstillingens hovedfortelling? Er de sentralt plassert, eller er de lagt til i form av et eget hjørne? Hvilke kvinner inkluderes? (f.eks. klasse/alder/etnisitet/seksuell orientering/kjønnsidentitet).
- 7) Hvordan er menn og kvinner, mannsdominert- og kvinne-dominert arbeid, presentert i forhold til hverandre i utstillingsrommet? Får de like stor plass?

Matkurven til Betzy Kjelsberg, Norges første kvinnelige fabrikkinspektør

«Vi har bygget opp en liten utstilling om Betzy Kjelsberg med gjenstander museet har fra hennes virksomhet. På den måten blir en ellers maskulin utstilling tilført en konkret historie om en kvinne.»

«Det finnes en vilje hos mange ansatte til å løfte frem og diskutere kjønn i utstillinger og på arrangementer, og slik sett modernisere hvordan museet fremstår og gjøre oss relevante i vår egen tid. Svakheten er at det historisk har vært lite fokus på kjønn i museet og at vi mangler gode rutiner for dette. Veldig ofte blir det med enkelt-tiltak, og gode intensjoner forsvinner i knappe tidsfrister. Det er alltid noe som haster mer.»

Tone Rasch, konservator

Delprosjekt Teknisk museum:
Kvinner i industriutstillingene

Del 2

Verktøykassa

Ønsker vi endring, må museer arbeide med kjønnsperspektiver på tvers av funksjoner og fag slik at det gjennomsyrrer hele organisasjonen.

1. Til deg som jobber med ledelse og kommunikasjon
2. Til deg som jobber med samlingsforvaltning
3. Til deg som jobber med formidling

Forankring & formalisering

Ledelsen må legge til rette slik at arbeid med kvinnehistorie og kjønnsperspektiver kan lykkes over tid

Forankring må skje på ledernivå

Kjønnslikestilling er et administrativt ansvar museenes ledere er forpliktet til å arbeide aktivt og målrettet med, jamfør Likestillingsloven.²¹ Det er også et lovfestet rapporteringspunkt i årsberetningen, eventuelt i annen offentlig dokumentasjon. I museenes faglige arbeid med kvinnehistorie, kjønnsperspektiver og -representasjon må ledelsen innta en aktiv rolle for å synliggjøre feltet i planverk og faglige prioriteringer. En uttalt prioritering fra ledelsen, med støtte fra styret, gir arbeidet gode forutsetninger for å kunne gjennomføres.

Å få nok tid til å arbeide med kvinnehistorie og kjønnsperspektiver er et ressurs spørsmål. For å unngå at arbeidet blir person-avhengig og tilfeldig, er det viktig å forankre og formalisere det. Museets planverk er noe ledere på alle nivå forholder seg til når strategier og planer utformes og seinere operasjonaliseres.

Kommunikasjonsfunksjonen i museet, enten det er en kommunikasjonsavdeling eller en stilling med kommunikasjonsansvar, har en viktig rolle i *hvordan* museets identitet kommuniseres eksternt til publikum, samarbeidspartnere, media og myndigheter. Kommunikasjonsfunksjonens sentrale plassering i organisasjonsstrukturen gjør den til en viktig aktør i formidlingen av et kjønnsbevisst museum.

²¹ Lov 21. juni 2019 nr. 57 (Likestillingsloven) https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2017-06-16-51#KAPITTEL_4

Formalisering i planverk

Museets strategiplan legger føringer som gjennomsyrrer hele organisasjonen. I strategisk plan for Anno museum står det for eksempel:

Vi skal være en møteplass for alle, og utmerke oss ved å la kjønnsbalanse og mangfoldperspektiver gjennomsyre alt vårt arbeid med formidling og samlinger.²²

Sitatet er en del av Anno museums visjon, som skal være førende for all virksomhet. Eksempelen viser hvordan kjønn og mangfold er formalisert i museets strategi, og dermed ligger som et premiss som legger føringer for øvrige planverk, som samlings-, forsknings-, kommunikasjons- og formidlingsplaner. Museenes planverk er dynamiske dokumenter som stadig rulleres og fornyes. Om kvinne- og kjønnsperspektivet mangler i enkeltplaner på over- eller underordnet nivå, er det ledelsens oppgave å ivareta perspektivet ved neste rulling.

Å påse at føringer blir fulgt opp, er et ansvar som ligger hos styre og ledelse. At ledere på alle nivå i organisasjonen er engasjert i faglige prioriteringer og legger til rette for arbeid med kjønnsperspektiver på tvers av ulike fagfunksjoner, er avgjørende for at arbeidet skal lykkes over tid.

Strategisk kommunikasjon

Strategisk kommunikasjon handler om hvordan museet bruker kommunikasjon for å nå sine mål. Dette forutsetter analyse, målsettinger og strategier. Strategisk kommunikasjon kan bidra til at kjønnsbevissthet blir en del av museets identitet.

Alle ansatte har et ansvar for hvordan museets identitet blir kommunisert eksternt og internt. Kommunikasjonsfunksjonen

er ansvarlig for *hvordan* innholdet blir formidlet gjennom museets publiseringskanaler. Selve innholdet er det gjerne fagansvarlige eller mellomledere som har ansvar for. Museets kommunikasjonsstrategi eller -plan bør ha konkrete mål og tiltak som sikrer kjønnsbalanse og kjønnsperspektiver. Det betyr rett og slett at det etterstrebes en balansert og mangfoldig kjønnsrepresentasjon i museets publiseringskanaler.

Idéverksted

Det finnes ikke én oppskrift på hvordan et museum skal kommunisere for å nå sine strategiske mål, eller hvordan museet kan synliggjøre sitt arbeid med kvinnehistorie og kjønnsperspektiver. Før en tar fatt på arbeidet, kan det derfor være nyttig å ta utgangspunkt i noen spørsmål og gjøre en oppgave som virker bevisstgjørende.

Refleksjonsspørsmål

- 1) Er kvinne- og kjønnsrepresentasjon hensyntatt i vårt planverk?
- 2) Tenker vi på kjønnsrepresentasjon og mangfold når vi velger hvilke tema og problemstillinger vi løfter fram i vår kommunikasjon og våre aktiviteter?
- 3) Er vi bevisste på kjønn når vi trekker fram eksperter/fagfolk i vår kommunikasjon, og til å uttale seg og stille opp på bilder i pressen?
- 4) Hvordan forholder vi oss til historisk materiale med ubalansert kjønnsrepresentasjon?

Oppgave

Ta utgangspunkt i en av museets publiseringskanaler eller publikasjoner, for eksempel museets hjemmeside, en utstillingskatalog, en brosjyre eller en kampanje i sosiale medier. Tell hvor mange kvinner og menn som er representert. Ta utgangspunkt i fotografi, illustrasjoner og tekster.

Diskuter:

- 1) Hvordan framstår museets kjønnsbevissthet eksternt?
- 2) Hvilke kvinner og menn er representert, ut fra parametere som for eksempel klasse og etnisitet?

Refleksjonsspørsmålene og oppgaven gir et grunnlag for å dele gode praksiser og integrere kjønnsrepresentasjon og mangfold som ett av flere punkt i innholdsstrategier og sjekklister for publisering.

Samlings- forvaltning

Innenfor samlingsystemers interne logikk blir kvinner synlige ved å gjøre dem søkbare

Samlingsutvikling

Hva museer samler inn og hvordan gjenstandene, fotografiene og verkene deretter blir kategorisert, registrert og magasinert, virker førende for hva som blir forstått som viktig og riktig.

Det vi samler i våre museer, speiler deler av vårt samfunn.

Men hvilket samfunn er det vi finner i museenes magasiner og samlingsforvaltningssystem? Hvem sitt samfunn er representert?

En grunnleggende museumsfaglig problemstilling handler om å være oppmerksom på hvilke kulturuttrykk som enten dominerer eller blir marginalisert. Dette er en viktig forutsetning for god samlingsutvikling, står det i museums-meldingen.²³ Det er viktig å bli kjent med egen samling, få oversikt over dens mangler og utvikle en strategi for hvordan «hull» i samlingen kan arbeides med. Strategien bør deretter innarbeides i museets innsamlings- og samlingsplan slik som for eksempel Museum Stavanger har gjort.

Sett i et kjønnsperspektiv har samlingen tradisjonelt blitt brukt til å tematisere menn og menns historier, men det er et stort potensiale [sic.] til gjennom forskning på samlingen og en mer aktiv innsamlingspolitikk i fremtiden å synliggjøre kvinnehistorie i mye større grad enn det perspektiv samlingene til nå har blitt sett gjennom.²⁴

Forskning på egen samling og en mer aktiv innsamlingspolitikk kan synliggjøre kvinnehistorie. Hvordan vi registrerer gjenstander og informasjonen om dem, er en viktig del av dette synlighetsprosjektet.

Søkbarehet = synlighet

For at det skal bli lettere å integrere kvinner i fortellinger om fortiden, kan ikke museene nøye seg med å samle inn verk og gjenstander knyttet til kvinner og kvinnehistorie; objektene må synliggjøres. Innenfor samlingsystemers interne logikk blir kvinner synlige ved å gjøre dem søkbare. Det betyr at vi må gjøre kategorien 'kvinne' søkbar i systemet gjenstander registreres i.

Her er tre eksempler på hvordan museer kan arbeide for å synliggjøre kvinner i sine samlinger: gjenstandsregistrering, retrospektiv dokumentasjon og tematiske innganger.

Gjenstandsregistrering

På kunstmuseet knyttes verk til kjønn ut fra hvem som har laget dem, til kvinnelige kunstnere, mannlige kunstnere, dem som ikke identifiserer seg innenfor tokjønnsmodellen og alle kunstverkene som er registrert under «ukjent». Hvordan kunstmuseer kan kjønne verk er en relativt enkel og forståelig registreringspraksis som gjør kjønn søk- og målbart. Hvordan gjenstander i kulturhistoriske museers samlinger kan gjøre det samme er ikke like åpenbar for alle, noe som er grunn nok til å dvele ved registreringspraksisen av kulturhistoriske museumsobjekter.

Museer i Norge opererer med ulike samlingsforvaltnings-systemer. Det største og mest brukte er Primus, brukt av over 200 museer og kulturarvsinstitusjoner i Norge og Sverige. Deler av informasjonen om de registrerte objektene i Primus er tilgjengelig for publikum på nettplattformen DigitaltMuseum. Til sammen er Primus/DigitaltMuseum et internt samlingsforvaltningsystem og en ekstern formidlingskanal, og brukes her som eksempel på hvordan kjønn kan integreres i registreringen av nye museumsobjekter.

I Primus' gjenstandsregistreringsmodul finner vi minst tre felt hvor kjønn kan registreres: juridisk person, emneord og historikk. Mange museer bruker en minstestandard for gjenstandsregistrering. Å integrere disse tre feltene i minstestandarden tilfører informasjon om kjønn til museumsobjektet og kan fungere som en slags **sjekkliste** når gjenstander skal registreres.

Juridisk person

Alle poster i Personregisteret er en egen oppføring, og kjønn registreres under personposten. Det er mulig å registrere tidligere eiers kjønn under kvinne/mann/annet. Det bør registreres.

Registrator må registrere alle nødvendige kategorier. For eksempel må både giver og bruker registreres. Vet vi både brukers og produsents navn, må begge føres opp i registreringen.

Emneord

Emneord er en enkel måte å gjøre gjenstander mer søkbare på. Legg til emneordene mann og kvinne på gjenstander og fotografier hvor det er relevant, kombiner emneordene med andre emneord. Bruk kombinasjonen «sykepleier + kvinne», «sykepleier + mann» og «kunstner + mann», «kunstner + kvinne» for å unngå at ett av kjønnene blir brukt som et avvik, slik «kvinnelig forfatter» og «mannlig sykepleier» er eksempler på.

Historikk

Feltet har et stort potensial for å øke gjenstandens museale og kulturhistoriske verdi. Selv om vi ikke alltid vet mye om en enkeltgjenstands biografi, er det fullt mulig å si noe mer generelt om gjenstandsgruppen. Ved hjelp av tre spørsmål kontekstualiseres gjenstanden, her eksemplifisert med en smørform. Spørsmålene er overførbare mellom museer, og er ikke avhengig av spesifikk informasjon om enkeltgjenstander.²⁵

1) Produksjon Hvem laget [smørformen]? Kan produksjonen knyttet til kjønnede konvensjoner som laug?

2) Bruk Hvem, med tanke på kjønn, er [smørformen] laget til? Tilhører den ritualer knyttet til kjønn, transaksjoner, eller er det slik at objektet forstås ulikt ut fra hvilket kjønn som bruker det?

3) Design Er [smørformen] designet for et bestemt kjønn?

Foto: Kvinnemuseet

Slik kan da en tekst i feltet historikk se ut:

Smørformer ble ofte laget av lokale treskjærere, et yrke hvor særlig menn har vært representert. Smørformens resultat ble brukt av husmoren på gården, eller noen ganger tjenestejenta om det var en storgård. Det formede smøret var en del av festbordet til høytider som bryllup og gravøl. Former ble brukt for å gi smøret en fin form og et dekorativt utseende. Utstilt på festbordet fortalte smørformens produkt noe om dyktigheten til den som ble kreditert som dets skaper, nemlig husmoren. Ulike resultater ble gjerne betraktet og vurdert av gjestene. Smøret med penest form var et målbart uttrykk for status og prestisje.²⁶

I eksempelet med smørformen blir historikkfeltet også en måte å bevare og formidle gjenstandens immaterielle kulturarv på, som er knyttet til ritualer, fest- og mattradisjoner.

Samlingsforvaltning er også formidling. Historikkfeltet som fylles ut i Primus, kan publiseres på DigitaltMuseum. Museumsobjekter er avhengig av kontekst og informasjon for å gi mening. Det er viktig å registrere denne informasjonen for ettertiden for å ivareta tradisjonskunnskapene som smørformer kan fortelle. For at DigitaltMuseums brukere skal forstå gjenstandene de kan se og lese om, må museene formidle mer kunnskap om dem enn mål og materialtype.

Retrospektiv dokumentasjon

Retrospektiv dokumentasjon handler om å arbeide med eksisterende samling. Mange museer har etterslep i sin gjenstandsregistrering. Retrospektiv dokumentasjon kan være med å re-aktualisere samlinger og gjøre dem lettere å arbeide med. Én måte å re-aktualisere samlingen på, er å arbeide med den i et kjønnsperspektiv.

Primusfunksjonen metaoperasjoner gjør det mulig å jobbe kvantitativt med store mengder data. Å legge til nye emneord er en enkel måte å løfte søkbarheten på gjenstander, kunstverk og fotografier som allerede er en del av samlingen. Når registrerte museumsgjenstander inngår i nye utstillingsprosjekter som vektlegger kvinnehistorie og/eller kjønnsperspektiver, kan denne informasjonen legges til gjenstandene i samlingsystemet.

Om ansvarlige for samlingsforvaltning argumenterer for å arbeide konsentrert med retrospektiv dokumentasjon, må ledelsen prioritere at det settes av tid til dokumentasjonsarbeidet. Sjekk hva ditt museums samlingsplan sier om dette.

Tematiske innganger

Et museum har ofte mange tusen, noen flere hundre tusen, gjenstander i samlingen sin. På DigitaltMuseum kan tematiske innganger til et museums samling være et pedagogisk formidlingsgrep som gjør plattformen mer brukervennlig. Det er et kvalitativt arbeid som løfter fram deler av samlingen

ved å lage nye innganger til den gjennom interessante temaer og utvalg. Fagartikkel-posten på DigitaltMuseum er et eksempel på en slik funksjon.

Malen presentert for historikkfeltet i Primus over, kan også være et utgangspunkt for å samle informasjon om en gjenstandsgruppe i en fagartikkel-post på DigitaltMuseum, i en sak på museets hjemmeside/sosiale medier, eller for dem som presenterer samlingen i faste spalter, som «månedens gjenstand».

Om Outline og kjønn

Det internasjonale klassifikasjonssystemet Outline ble laget i USA for over 70 år siden. Klassifikasjonssystemet er en måte å gjøre kjønn søkbart, for eksempel med Outline klassifikasjonene *OU 83 – kjønn* og *OU 462 – Arbeidsfordeling etter kjønn*.

Forskerne som utviklet Outline, var naturligvis preget av sin tid og sine omgivelser. Dette presiserer rapporten *OUTLINE klassifikasjonssystem for museum og arkiv*.²⁷ Eksempler på utdaterte begreper finnes i systemet. Da Kvinnemuseet registrerte gjenstander knyttet til utstillingen *HYSJ! Fortellinger om abort og seksualitet* ble konservator oppmerksom på Outline klassifikasjonen *OU 847 – abort og barnemord*, som i dag er problematisk.

Det er ulik praksis for bruk av Outline i norske museer i dag. Fordi det er et internasjonalt system, blir det også en måte å synliggjøre kjønn i museers databaser på tvers av land.

Utstillings- produksjon & annen formidling

En mulighet til å tenke helt nytt!

Det er viktig å understreke at det sjelden eller aldri eksisterer en bevisst intensjon om å ekskludere framstillinger av historiske kvinner eller historier om kvinner fra utstillinger. Like fullt ender mange opp med en utstilling som ikke gjenspeiler kjønnsbalansen i samfunnet og tematikken utstillingen har til hensikt å representere. Hvordan kan vi unngå at det skjer?

Det er i nye utstillingsproduksjoner museer som ønsker å utforske feministisk teori og kjønnsperspektiver, virkelig kan boltre seg i spennende problemstillinger og forsknings spørsmål. Kjønnsperspektiver er en praktisk og analytisk inngang til å si noe nytt om et tema, en tid eller en kunstepoke.

Sjekk om ditt museum adresserer kvinnehistorie og kjønnsperspektiver i sine strategi- og formidlingsplaner.

Om det ikke er en klar prioritering fra ledelsen, bør det likevel arbeides med. Det er mulig å danne arbeidsgrupper og finne støtte i nasjonale og internasjonale nettverk utenfor egen institusjon; for eksempel i museumsnettverk, UH-sektoren, og blant kunstnere og aktivister.

Idéverksted – hvordan arbeide med kjønnsperspektiver?

Det kan være vanskelig å arbeide med et kjønnsperspektiv hvis det ikke blir integrert i selve forskningsspørsmålet eller problemstillingen som utstillingen ønsker å undersøke og tematisere. Hvis noen i prosjektgruppen er usikre på hva perspektiver på kjønn kan tilføre prosjektet, er det fint først å diskutere det i fellesskap. Leder bør inkluderes, slik at prosjektets perspektiver på kjønn støttes fra øverste hold i organisasjonen.

- 1) Hva innebærer det å inkludere et kjønnsperspektiv i utstillingens tematikk?
- 2) Hva tilfører det prosjektet å inkludere et kjønnsperspektiv? Hvordan vil det påvirke utstillingsprosjektet, hvilke spørsmål som stilles og hvordan de svares på?
- 3) Hva kan vi tjene på å arbeide med kjønnsperspektiver, og hvilken risiko innebærer det?
- 4) Finnes det relevant litteratur om utstillingens tema som innehar et kjønnsperspektiv?
- 5) Hvordan kan kjønnsperspektiver brukes i sammenheng med andre perspektiver for å sikre at marginaliserte samfunnsgrupper blir representert?

SJEKKLISTE – for å sikre kjønnsrepresentasjon

Utstillingsproduksjoner er kreative, inspirerende, men også krevende prosesser. For de fleste er det viktig å holde på utstillingsproduksjonen som et dynamisk arbeidsrom, det er da «magien» oppstår.

Å produsere en utstilling oppleves til tider som kaotisk: Aktører fra ulike disipliner skal møtes, utveksle synspunkter og bli enige. Selv om prosjektlederen følger en plan, er utstillingsproduksjon en prosess der avgjørelser tas etter hvert og stadig raskere etter som utstillingsåpningen nærmer seg. Uansett hvordan vi vrir og vender på det, er en utstilling et resultat av de valg som blir tatt underveis i prosessen. «Hvordan endte vi her?», kan arbeidsgruppen spørre seg etter åpning. Produksjonen bør nok være dynamisk, men denne sjekklisten kan være et effektivt verktøy for å unngå at kjønnsrepresentasjon glipper. Prosjektleder har et særlig ansvar for å sørge for at sjekklisten blir fulgt opp.

Sjekklisten skal ivareta kvinnelig representasjon i utstillingen, den fungerer som en påminner gjennom ulike stadier av utstillingsproduksjonen – fra idémyldring til endelig resultat. Å gjennomføre sjekklisten på flere stadier av utstillingsproduksjonen anbefales. De fem punktene er et utgangspunkt som kan videreutvikles og spesifiseres til egen praksis.

Telle På de første møtene i prosjektgruppen handler det ofte om å tenke høyt, og ukritisk inkludere forslag og innfall på notatblokken. Mange gode forslag kommer opp, men det kan også være en fare for å reprodusere det vi allerede vet, det som alt er kjente navn for oss, og historier vi kan. Mellom møtene kan det være lurt å sjekke: **1)** Hvor mange kvinnelige og hvor mange mannlige kunstnere står på blokken? **2)** Hvor mange historiske kvinner og menn har blitt nevnt?

Å velge og å velge bort Når arbeidsgruppen må velge mellom flere alternativer, hvem og hva velges bort? Velges oftere mannlige avbildninger, eller objekter og verk som viser seg å ha vært eid eller produsert av en mann, og er dette en gjenganger når utvalg skal besluttes? Når eksperter innen hver sine fagfelt virker sammen, vil argumentene for utvalg være faglig begrunnet, og dermed vanskelig å motsi. Hver for seg framstår slike enkeltvalg som gode, men summen av dem kan føre til at kvinner blir underrepresentert i forhold til menn.

Tematiske stasjoner Etter hvert som utstillingsproduksjonen utvikler seg, vil de første skissene ta form som tematiske stasjoner, en tidslinje eller en annen form å inndele og sortere tid og sted på. Vurder hvorvidt inndelingen åpner opp eller virker begrensende for å fortelle om både kvinner og menn.

Utstillingstekster I dag ønsker mange å bruke kjønnsnøytrale uttrykk. Når begge kjønn skal omtales er det et godt grep, men det er uheldig hvis bare ett kjønn blir stående som representant for mennesket bak det kjønnsnøytrale begrepet. Når det er tale om begge kjønn, bruk kjønnsnøytrale begrep, skriver Språkrådet. For å gjøre begge kjønn synlige, bruk ordene kvinner og menn, jente og gutt.²⁸ En måte å inkludere alle som ikke identifiserer seg ut fra tokjønnsmodellen er å skrive «alle kjønn» istedenfor begge kjønn. (Se også punkt 8. i Myteknuseren).

Disponering i rommet Hvordan gjenstander, tekst og bilder plasseres og arrangeres i forhold til hverandre påvirker hvordan kvinners og menns plass i fortellingen blir fortolket. Hvem og hva blir plassert i sentrum av tablået eller dioramaet, og hvem er på bildene som forstørres og får mest plass? Plassering, arrangering og størrelsesforhold har konsekvenser for hvordan utstillingen blir lest og fortolket, og dermed hvem og hva som forstås som viktigst i fortellingen.

Refleksjonspunkt

Målet er ikke alltid å oppnå en kjønnsbalansert representasjon. Noen ganger er utstillingen tjent med å vise fram et mannsdominert eller kvinnedominert arbeid, sted eller en tematikk. Poenget er da at dette bør reflekteres rundt og kommenteres på. Utstillingen er tjent med at publikum blir informert om hvorfor det er en skjev representasjon av kjønnene i utstillingen.

Dette kan løses i form av et refleksjonspunkt, en tekst som adresserer ubalansen. Et refleksjonspunkt er også et godt sted å stoppe opp under en omvisning og kan med fordel inkluderes i et formidlingsprogram. Et gjennomarbeidet refleksjonspunkt med åpne spørsmålsformuleringer inviterer besøkende til å tenke over tingenes tilstand og stille nye spørsmål som kan føre til en fruktbar dialog.

Anna Mossevig – OKHF's første leder og faksimile fra Kvindelig handelsstands blad

«Arkivene etter Oslo Kvinnelige Handelsstands Forening tar for seg et underkommunisert område som omhandler kvinners næringsvirksomhet tidlig på 1900-tallet. I 1920 hadde foreningen hele 1100 medlemmer, og det er viktig å synliggjøre historien om hvordan foreningen arbeidet både politisk og sosialt»

Mona Pedersen, avdelingsdirektør og førstekonservator

Delprosjekt Kvinnemuseet/Anno: Oslo Kvinnelige Handelsstands Forening

Del 3

Myteknuseren **– en argumentasjonsguide**

Gjør det lettere å holde tråden, og for flere
å delta i diskusjonen

Når fravær av kvinnelig representasjon blir adressert og kjønns- perspektiver etterlyst, kan en møte både nikkende bekræftelse og motstand. Vel så ofte som vi har fått motstand, har vi møtt taushet.

Berit Ås' *De fem hersketeknikker* har lenge vært til god hjelp i møte med taushet, for eksempel hersketeknikk nummer én, usynliggjøring.²⁹ Opplevelsen av å bli forbigått i møter, på kontoret eller andre steder er en av de klassiske hersketeknikkene, som flere – både kvinner og menn – i dag kjenner til og dermed kan adressere.

Det er ikke alltid mulig å styre andres møtekutyme. Kanskje gruppen trenger å bli aktivisert med et spørsmål, en problemstilling som direkte angår dem, eller at du byr på egne feil og blindsoner og spør dem om råd. Noen ganger vitner taushet om usikkerhet. Man vet rett og slett ikke hva en skal svare, man blir redd for å svare feil, og så blir løsningen å ikke si noe. Taushet på grunn av usikkerhet er noe annet enn taushet som følge av uenighet eller likegyldighet.

Å være klar over hvilke påstander og motforestillinger man kan møte på, gjør det lettere å imøtegå dem ved hjelp av ulike grep. Verktøyene blir flere etter hver erfaring, så samle dem gjerne på ett sted. Her er våre.

Følelser av fokus

1)

Jeg føler at vi allerede er kjønnsbevisste, og ser ikke helt poenget med et slikt prosjekt

Svar: Det er lett å kaste ut en påstand om at et museum er kjønnsbevisst. Da kan et enkelt spørsmål om *hvordan* være et fint sted å starte for å imøtekomme følelsesbaserte påstander: Hvordan har utstillingsprogrammet sett ut de siste ti årene? Står det noe i planverket om kvinnehistorie eller kjønnsperspektiver? Tallenes tale gir et nytt grunnlag for videre diskusjon, og avdekker eventuelle misforhold mellom følelse og realitet.

2)

Kjønnslikestilling var viktig før, men nå har vi jo kommet så langt

Svar: Det er viktig å presisere at likestilling i samfunnet ikke automatisk kan overføres til kjønnsbalanse i museenes samlings- og formidlingspraksiser. Norge er ett av verdens mest likestilte land. Det skal vi være glade for, men dessverre bruker noen dette argumentet som en sovepute når ulikestilling og maktstrukturer tas opp. Vi har fremdeles en vei å gå, det har blant annet #metoo vist oss.

Omtrent 90 prosent av kunsten i norske museer er laget av menn.³⁰ Da er det opplagt at museer må forplikte seg til å arbeide med kjønnsbalansen i sine samlinger og at arbeidet krever en strategi, både for å skape like muligheter for framtiden og for å rette opp historiske skjevheter.

3)

Museer har i dag et stort fokus på kvinnelige kunstnere og historiske kvinner, bare se på overskrifter i nyhetsbildet og hvordan museene promoterer seg selv!

Svar: Museers markedsstrategi forteller først og fremst noe om hva museet ønsker å identifisere seg som. Det betyr ikke automatisk at kvinnelig representasjon er likestilt mannlige, verken i samling eller formidling.

Mange museer ønsker å promotere at de styrker samlingens kjønnsbalanse. Det er klok markedsføring, og det kan ha en positiv innvirkning på andre liknende institusjoner. Men det betyr ikke at museets samling har en balansert kjønnsrepresentasjon. Foreningen Balansekunst kaller fenomenet formulert i påstand nummer tre for et kommersielt likestillingsparadoks.³¹

4)

Vi har ikke ressurser til å arbeide med oppgaver utover våre museumsfaglige kjerneoppgaver

Svar: Museet er ikke en (kjønns-)nøytral institusjon, det har heller aldri vært det. Man kan derfor gjøre kjønnsrepresentasjon til en del av museenes kjernevirksomhet, og ikke en oppgave som skal komme i tillegg.

Første steg å gå fra å være et kjønnsblindt, til å bli et kjønnsbevisst museum, er å erkjenne at museet som institusjon har blitt formet av noen patriarkalske strukturer. Dette kan arbeides med ved å inkludere kjønnsbevissthet i museets strategiplan og nevne kjønnsstudier som en ønsket kvalifikasjon i stillingsutlysninger.

Argumentasjon for utvalg

5)

Vi velger først og fremst ut fra kvalitet og det som er historisk viktig, ikke kjønn

Svar: Å arbeide for en balansert kjønnsrepresentasjon i museenes samlinger og utstillinger handler om demokrati, rettferdighet og museers forpliktelse til å gjenspeile hele samfunnet. Halvparten av jordens befolkning er kvinner, men dette blir ikke nødvendigvis reflektert i museers utstillinger.

Representasjonsargumentet er særlig viktig for natur- og kulturhistoriske museer. Kunstmuseer har først og fremst gjort utvalg basert på hva som til ulike tider og steder har blitt vurdert som av høy kunstnerisk kvalitet. Kvalitetsargumentet er velkjent å høre fra direktører, kuratorer og gallerister som forsvarer sine valg innen innkjøp og utstillingsprogram. I denne uttalelsen aner vi noen normer som antyder en forståelse om at kvaliteten blir truet hvis vi arbeider for en mer likestilt representasjon. Påstanden faller på sin egen urimelighet og indikerer forutinntatte holdninger.

6)

Vi gjør valg basert på hva som er naturlig for oss

Svar: Når vi etterlyser kvinnelig representasjon, er det ikke alle museer som oppfatter det som en 'naturlig' del av deres arbeid. Men kjønnsperspektivet angår alle museer, enten man formidler teknologihistorie, kystkultur eller naturhistorie.

I 2019 inviterte Polarmuseet en kjønnsforsker til å gi et kritisk, kjønnset blikk på deres utstilling om polarhistorie.³² Det som inntil da hadde vært ansett som naturlig, ble nå stilt spørsmål ved. Metoden er kjent som normkritisk tilnærming. Polarmuseets fortelling om den maskuline polarhelten og fangstmannen ble utfordret. Det åpnet opp for fortellinger som inkluderte både kvinner og menn, som også brøt med tildelte tradisjonelle kjønnsroller.

Fordi dokumentasjon av, og fortellinger om, menn har dominert kunsthistorien og historiefaget, har vi lettere for å akseptere at menn også får ta større plass når samfunnet skal presenteres i en utstilling. Helene Uri har dokumentert at dette også gjelder fordelingen mellom kvinner og menns taletid og kjønnsrepresentasjon i folkemengder.³³ Argument nummer seks møter dem som stiller spørsmål ved det bestående. Hva som anses som naturlig, er imidlertid påvirket av samfunnets normer.

Malerveggen i utstillingen *OsLove – byhistorie for begynnere*

«Jeg oppdaget at alle malerier av kvinner hadde emneordet 'kvinne', mens ingen malerier av menn hadde emneordet 'menn'. Gifte kvinner er registrert som 'hustru', mens menn ikke registreres som 'ektemenn'. Vi fortsetter å registrere gjenstander slik det alltid er blitt gjort, uten å stille spørsmål ved hvilke konsekvenser det får for kjønnsbalansen. Men nå har jeg begynt å registrere i arkivene hvem mennene var gift med.»

Therese Hervig Johnsen, konservator

**Delprosjekt Bymuseet/Oslo museum:
Kjønnets handlingsrom**

Kategoriseringens problem – om kvinner og kjønn

7)

Jeg tør ikke å gå inn i den der kjønnsproblematikken. Det er så lett å trå feil, og jeg ønsker ikke å såre noen

Svar: Kjønn kan være komplisert, men noen ganger er det svært enkelt. Utgangspunktet for å snakke om kjønnslikestilling på museum handler om at museene våre skal gjenspeile det samfunnet de representerer, og gi en sannferdig framstilling av virkeligheten.

Lederplassen i Museumsnytt oppsummerer det i grunnen godt: Tagg en kvinne, skriv navnet hennes, fortell hvem hun var, ikke bare hvem hun var med eller for. Husk kvinnehistorien, husk på de kvinnelige kunstnerne, let etter dem, kjøp dem inn, løft dem fram, still dem ut.³⁴ Museer skal i tillegg selvfølgelig representere mangfoldet i samfunnet, inkludert mangfold av kjønns kategorier.

8) Hvorfor skal vi eksplisitt nevne kvinner og menn, er ikke målet at vi skal bli mer kjønnsnøytrale?

Svar: Hvis kjønnsnøytrale begreper skal brukes, må begge kjønn være noenlunde likt representert. Risikoen ved å bruke et kjønnsnøytralt språk er at kjønnene blir usynlige, eller at ett kjønn gjøres til representant for mennesket som helhet.³⁵

Det er viktig å understreke at **kjønn er relevant på ulike måter i forskjellige sammenhenger, det kommer an på hva vi ønsker å oppnå**. Da yrkestittelen helsesøster skiftet navn til helsesykepleier, søkte tre ganger så mange menn seg til studiet.³⁶

³⁴ Norendal «I skyggen av debattene».

³⁵ Bäckman og Ekström. «Museer, kön och genus», 83–98.

³⁶ Bergsagel, «Tredobling av antallet menn som vil bli helsesykepleier».

Kjønnsnøytrale titler er et godt grep for en mer kjønnsbalansert rekruttering. Men betyr det at vi bør unngå å bruke ordene kvinne og mann? Språkrådet presenterer noen grunnregler for et kjønnsbalansert språkbruk. Når det er tale om begge kjønn, bruk kjønnsnøytrale begrep, skriver de. For å gjøre begge kjønn synlige, bruk ordene kvinne og mann, jente og gutt.³⁷

En måte å inkludere alle som ikke identifiserer seg innenfor tokjønnsmodellen, er å bruke og skrive «alle kjønn» istedenfor begge kjønn.

9)

Det er fint at noen vektlegger kvinner, men hva med andre underrepresenterte grupper, og hva med menn?

Svar: Kritiske spørsmål som disse har gitt oss et interseksjonelt, feministisk perspektiv. Interseksjonalitet handler om å undersøke sammenhengene mellom ulike variabler som klasse, etnisitet, kjønnsuttrykk og religion, i tillegg til kjønn når disse krysses.³⁸ Det er et verktøy for å gi oss et mer nyansert bilde av mennesker.

Museer bør etterstrebe en mangfoldig representasjon av kvinner og en nyansert representasjon av andre underrepresenterte grupper. Kjønnsperspektiver har også vist seg å være gode verktøy for å utfordre stereotype framstillinger av menn.

Relativiseringen formulert i spørsmål nummer ni er kjent under uttrykket «whataboutism» og kan virke avledende i debatt. Da kan det være godt å være klar over utsagnets potensielle mekanismer, slik at man kan kjenne det igjen. For selv om det kan være svært viktige spørsmål denne motforestillingen tar opp, er det ikke det dere skal snakke om i dag. Dere skal snakke om noen annet, som også er viktig.

³⁷ Språkrådet, «Kjønnsbalansert språk».

³⁸ Chrenshaw. «Demarginalizing the Intersection of Race and Sex», 139–67.

Illustrasjon til formidlingen av anonymiserte kvinners abortfortellinger

«I Norge tar i gjennomsnitt hver tredje kvinne abort i løpet av sin levetid, og vi har hatt Lov om selvbestemt abort helt siden 1978. Derfor trodde vi, selv om vi vet at det fortsatt er knyttet stigma og tabu til abort, at det ville være forholdsvis enkelt å få samlet inn representative historier for de fleste grupper av befolkningen her i landet. Men det viste seg å være særlig utfordrende å få samlet inn historier fra minoritetskvinner. Vi har lært at det må legges inn en ekstra innsats hvis vi skal få representert samfunnsgrupper som er dobbelt undertrykte».

Mona Holm, museumsleder og konservator

Delprosjekt Kvinnemuseet/Anno: *HYSJ! Fortellinger om abort og seksualitet*

Veien videre

Når kjønnsbrillene først er på plass, er de vanskelig å ta av. Erfaringen kan bekreftes av prosjektets deltakere og er sikkert gjenkjennelig for nye lesere. Å arbeide med kjønnsperspektiver, likestilling, kvinnehistorie og mangfold er verken et arbeid med to streker under svaret eller noe vi blir «ferdig» med. I så måte setter heller ikke denne håndboka et endelig punktum for debatten. Følg prosjektet videre på museumsverktøy.no. Har du innspill til prosjektet, send oss en e-post: kvinnemuseet@annomuseum.no.

Om kulturrådsprosjektet «Nå begynner 'a med det der igjen»

«Nå begynner 'a med det der igjen – om kjønnsrepresentasjon i museenes samlings- og formidlingspraksiser» var en del av Norsk kulturråds utviklingsprogram *Museum – samfunn, makt og ansvar 2018–2020*. Prosjektet ble ledet av Kvinnemuseet og Museumsnettverk for kvinnehistorie og besto av ett hovedprosjekt og åtte delprosjekter.

Hovedprosjektets formål var å utvikle metoder og verktøy til hele museumssektoren. Det besto av fire faser: kartlegging, utvikling, utprøving og implementering. Håndboka *Museumsverktøy* og nettressursen museumsverktøy.no er resultater av hovedprosjektet, ledet av Kvinnemuseet. Første fase, kartlegging, resulterte i rapporten *En følelse av fokus: Rapport om norske museers arbeid med kjønnsperspektiver i formidling og samlingsforvaltning*. Kartleggingen innebar analyse av planverk, praksiser og museers egenforståelse. Et viktig funn

var at for mange museer var arbeid med kjønnsperspektiver et ikke-formalisert arbeid, som dermed ble personavhengig og tilfeldig. Funnet bidro til å understreke viktigheten av formalisert arbeid og støtte fra ledelse. Utvikling av metoder har blitt testet på museer i prosjektgruppen og i flere seksjoner ved Anno museum, som er medprosjekteier. I utprøvningsfasen lærte vi at flere opplever arbeid med kjønnsbalanse som tidkrevende. Vi har dermed måttet stille oss spørsmålene om hvordan gjøre kvinnehistorie og kjønnsperspektiver til en del av museenes primære arbeid, uten at dette arbeidet skal ta for mye tid. Dette har påvirket det endelige resultatet i håndboka *Museumsverktøy*.

Åtte delprosjekter har vært fordelt mellom syv medlemsinstitusjoner i Museumsnettverk for kvinnehistorie. Prosjektgruppen har bestått av konservatorer, museumspedagoger, samlingsforvaltere, museumsledere, arkivarer og journalister fra Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek (Arbark), Bymuseet (Oslo museum), Kilden kjønnsforskning.no, Kvinnemuseet (Anno), Maihaugen (Stiftelsen Lillehammer museum), Stjørdal museum Værnes (Stiklestad nasjonale kultursenter) og Teknisk museum. Delprosjektene gir konkrete eksempler på hvordan museer kan arbeide for å synliggjøre kvinner og kvinners historie. Se museumsverktøy.no for en mer utførlig presentasjon av hvert delprosjekt.

Takk til:

Norsk kulturråd for støtte til å gjennomføre prosjektet «Nå begynner 'a med det der igjen – om kjønnsrepresentasjon i museenes samlings- og formidlingspraksiser».

Marit Anne Hauan, Marianne Løken og Ingeborg Owesen som har lest utkast, gitt nyttige tilbakemeldinger og kommet med litteraturtips. Andrea Kroksnes som kommenterte på delen «Utstillingsproduksjon og annen formidlingspraksis», og som delte raust av egne erfaringer med å integrere kjønnsperspektiver i utstillingsproduksjoner. Ingun Aastebøl for korrektur.

Redaktør og prosjektleder:

Thea Aarbakke (Kvinnemuseet, Anno)

Prosjekteier: Museumsnettverk for kvinnehistorie og Anno museum ved Kvinnemuseet

Prosjektansvarlig: Mona Pedersen (Anno museum)

Arbeidsgruppe: Mona Holm, Mona Pedersen og Thea Aarbakke

Prosjektgruppe: Sølvi Bennett Moen (Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek), Helene Huljev, Therese Hervig Johnsen og Heidrun Sølva Øverby (Bymuseet, Oslo museum), Susanne Dietrichson (Kilden kjønnsforskning.no), Bjørn Sverre Hol Haugen, Mona Holm, Mona Pedersen og Thea Aarbakke (Kvinnemuseet, Anno), Else Braut (Maihaugen, Stiftelsen Lillehammer museum), Sølvi Dahlen Lauvsnes og Bodil Østerås (Stjørdal museum Værnes, Stiklestad nasjonale kultursenter), Tone Rasch (Teknisk museum)

Illustrasjoner

- S. 7)** Fotograf: Rune Aakvik/Oslo museum.
- S. 11)** Fotografi: Schrøder/Sverresborg folkemuseum. Sitat hentet fra Kilden kjønnsforskning.no og saken «På jakt etter kvinner i plastindustrien» av Susanne Dietrichson 08.10.2020.
- S. 15)** Fra Arbark sin samling. Sitat hentet fra Kilden kjønnsforskning.no og saken «Kvinnelige fotografer er ofte ukjente» av Susanne Dietrichson 12.04.2019.
- S. 19)** Fotografi: Norsk Teknisk museum. Sitat hentet fra Kilden kjønnsforskning.no og saken «Løfter frem kvinners rolle i industrihistorien» av Susanne Dietrichson 12.08.2020.
- S. 32)** Fotograf: Bård Løken/Anno Kvinnemuseet.
- S. 43)** Fotografi: Kvinnemuseet. Fra Oslo Kvinnelige Handelsstands Forenings arkiv.
- S. 51)** Fotograf: Rune Aakvik/Oslo museum. Sitat hentet fra Kilden kjønnsforskning.no og saken «Vil fortelle historiene til Oslos tause kvinner» av Susanne Dietrichson 22.05.2020.
- S. 54)** Illustrasjon av Helene Karlsson i kunstnergruppen OTALT til utstillingen *HYSJ! Fortellinger om abort og seksualitet*.
- S. 59)** Fotograf: Camilla Damgård/Maihaugen. Sitat hentet fra Kilden kjønnsforskning.no og saken «Maihaugen museum viser frem kvinnehistorie fra Gudbrandsdalen» av Susanne Dietrichson 17.12.2020.

**Maren Charlotte, Sigrid Undsets datter, sin seng.
Fra utstillingen *Impulser***

«Håndverkere og dekomalere var primært menn, og vi kjenner dem ved navn. Vi prøver å vise frem andre aspekter ved gjenstandene og stille andre spørsmål. For eksempel: Hvem brukte dem? På den måten får vi også vist frem kvinners historier».

Else Braut, konservator

Delprosjekt Maihaugen/Stiftelsen Lillehammer museum: *Kjønnsperspektiver på utstillingsproduksjon*

Litteratur

- Anno museum. *Strategisk plan 2020–2024*. <https://annomuseum.no/om-oss/strategisk-plan>
- Bergsagel, Ingvald. «Tredobling av antallet menn som vil bli helsesykepleier», *Sykepleien*, 11.06.2019. <https://sykepleien.no/2019/06/tredobling-av-antallet-menn-som-vil-bli-helsesykepleier>
- Bjerregaard, Peter. «Exhibition as research, curator as distraction», i *Curatorial Challenges. Interdisciplinary Perspectives on Contemporary Curating*, redigert av Malene Vest Hansen, Anne Folke Henningsen og Anne Gregersen, 108–19. London: Routledge, 2019.
- Brenna, Brita og Marit Anne Hauan. «Museumskjønn?» i *Kjønn på museum*, redigert av Brita Brenna og Marit Anne Hauan, 9–23. Trondheim: Museumsforlaget, 2018.
- Brenna, Brita og Marit Anne Hauan (red.). *Kjønn på museum*. Trondheim: Museumsforlaget, 2018.
- Bråten, Beret og Cecilie Thun. «Innledning» i *Krysningspunkter. Likestillingspolitikk i et flerkulturelt Norge*, redigert av Beret Bråten og Cecilie Thun, 5–28. Bergen: Fagboklaget, 2013.
- Bünz, Annika. *Upplevelser av förhistorier. Analyser av svenska arkeologiska museitställningar*. Ph.D.-avhandling. Göteborgs universitet, 2015.
- Bäckman, Maria og Simon Ekström. «Museer, kön och genus. -några reflektioner kring en närvarande frånvaro». *Nordisk Museologi*, no. 2 (2011): 83–98.
- Chrenshaw, Kimberlé. «Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics in The University of Chicago», *Legal Forum* (1989): 139–67.
- Clayton, Zorian, Dawn Hoskin. «Activists on the Inside: The Victoria and Albert Museum LGBTQ Working Group» i *Museums, sexuality, and gender activism*, redigert av Joshua G. Adair og Amy K. Levin, 57–68. New York: Routledge, 2020.
- Daybell, James, Kit Heyman, Svante Norrheim og Emma Severinsson. «Gendering Objects at the V&A and Vasa Museums», *Museum International*, no. 285–286 (2020): 106–17.
- Dietrichson, Susanne. «Polarmuseet bryter kjønnsrollemønstre». *Kilden kjønnsforskning*. 19.12.2019. <http://kjonnsforskning.no/nb/2019/12/polarmuseet-bryter-kjonnsrollemonstre>
- Equality check, «Likestilling i kunsten». <https://www.equalitycheck.it/equalart>
- FNs bærekraftsmål (Agenda 2030), <https://www.fn.no/om-fn/fns-baerekraftsmaal>
- Feminist Legacy in Art Museums (FLAME) <https://www.ntnu.edu/flame>
- Grahn, Wera. *Känn dig själf. Genus, historiekonstruktion och kulturhistoriska museirepresentationer*. Ph.D.-avhandling. Linköping, 2006.
- Grahn, Wera. *Genuskonstruksjoner och museer. Handbok för genusintegrering*, Uppsala: Upplandsmuseet, 2007.
- Grahn, Wera og Ross J. Wilson (red.). *Gender and Heritage. Performance, Place and Politics*. New York: Routledge, 2018.
- Hagemann, Gro. «Faglig blindspor eller fruktbar disiplin?». I *Feminisme og historieskriving. Inntrykk fra en reise*, av Gro Hagemann, 27–51. Otta: Universitetsforlaget, 2003.
- Haraway, Donna J. «Teddy Bear Patriarchy: Taxidermy in the Garden of Eden, New York City, 1908–36». I *Primate Visions. Gender, Race and Nature in the World of Modern Science*, av Donna J. Haraway, 26–58. New York: Routledge, 1989.
- Haugen, Bjørn Sverre Hol og Mona Pedersen. *En følelse av fokus. En rapport om norske museers arbeid med kjønnsperspektiver i formidling og samlingsforvaltning*, Kvinnemuseet, 2019. https://kvinnemuseet.no/rapport_folelse_av_fokus
- Hauptman, Katherine og Kerstin Näversköld (red.). *Genusförbart. Inspiration, erfarenheter och metoder för mångfald i museiarbete*, Riga: Nordic Academic Press, 2014.
- Holm, Mona. «Kvinner og menn på utstilling, Anno 2017». I *Utdanning Hedmark*, redigert av Bjørn Sverre Hol Haugen og Mona Pedersen, 110–37. Trondheim: Museumsforlaget, 2018.
- Holm, Mona og Thea Aarbakke. «There She Goes Again: A Project on Gender Representation in Norwegian Museums' Collections and Exhibition Practices». *Museum International: Museums and Gender*, no. 285–286 (2020): 92–103.
- Lilleslåtten, Mari. «Patricia Hill Collins: - Interseksjonalitet er mer enn en idé». *Kilden kjønnsforskning.no*. 13.11.2018. <https://kjonnsforskning.no/nb/2018/11/patricia-hill-collins-interseksjonalitet-er-mer-enn-en-ide>
- Losnedahl, Kari Gaarder. *Kvinne + museum = kvinnemuseum?*, Bergen: Senter for humanistisk kvinneforskning, 1993.
- Machin, Rebecca. «Gender representation at the Natural History Galleries at the Manchester Museum». *Museum and Society*, no. 1 (2008): 54–67.
- Marstine, Janet. *New Museum Theory and Practice*, Oxford: Blackwell Publishing, 2006.
- Museet for samtidskunst. «Like før. Sidsel Paaske (1937–1980)» 21.10.2016–26.02.2017. <https://www.nasjonalmuseet.no/utstillinger-og-arrangementer/museet-for-samtidskunst/utstillinger/2016/like-for.-sidsel-paaske-19371980/>
- Museum Stavanger, *Plan for samlingsforvaltning 2016–2021*. <https://www.museumstavanger.no/uploads/gallery/Samlingsforvaltningsplan-2016-2021-uten-vedlegg.pdf>
- Moen, Miranda (red.). *Argumentasjonsguiden. For likestilling og mangfold i kulturlivet*, 2020. <https://balansekunstprosjektet.no/>
- NOU 2019: 19. *Jenterom, gutterom og mulighetsrom. Likestillingsutfordringer blant barn og unge*. Oslo: Kulturdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2019-19/id2677658/>
- Norendal, Signy. «I skyggen av debattene». *Museumsnytt*. 26.11.2020. <https://museumsnytt.no/i-skyggen-av-debattene/>
- Kulturrådet/Norsk museumsutvikling. *OUTLINE klassifikasjonssystem for museum og arkiv*, 2001. <https://www.kulturradet.no/vis-publikasjon/-/publikasjon-outline-klassifikasjonssystem-for-museum-og-arkiv>
- Pedersen, Ragnar. «Smørformen – En diskusjon om å analysere kulturell kompleksitet», i *Fra kaupang til bygd 2011*, redigert av Haugen, Bjørn Sverre Hol, Inger Johanne Lyngø og Liv Emma Thorsen, 52–73. Hamar: Hedmarksmuseet, 2011.
- Samuelsson, Anna. *I naturens teater. Kultur- og miljøsociologiske analyser av naturhistoriske framstillinger og bilder*. Ph.D.-avhandling. Uppsala Universitet, 2008.
- Språkrådet, «Kjønnsbalansert språk». <https://www.sprakradet.no/sprakhjelp/Skriverad/Kjoenn/>
- St.meld. nr. 23 (2020–2021). *Musea i samfunnet – Tillit, ting og tid*. Oslo: Kulturdepartementet. https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-23-20202021/id2840027/?fbclid=I-wAR0SJIHtzcfwA5Z95XtUCV86vdxXWafo_XU57oPMZFdzeg4T-zvsXwDZ_E
- Sunnevang, Paula og Ann-Katrin Wahss. *Att hitta rätt – ett utvecklingsprojekt om metoder för att synliggöra genus i bild databaser*. Skara: Västergötlands Museum, 2005.
- Uri, Helene. *Hvem sa hva? Kvinner, menn og språk*. Litauen: Gyldendal, 2018.
- Utvalg for museum og forskning 2020: *Vilje til forskning – museumsforskning i Norge i det 21. århundre*. Oslo: Kulturdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/vilje-til-forskning---museumsforskning-i-norge-i-det-21.-arhundre/id2741066/>
- Veiteberg, Jorunn. *Å samla kunst. Samlingsutvikling ved norske kunstmuseum på 2000-talet*. Bergen: Kulturrådet, 2019. <https://www.kulturradet.no/vis-publikasjon/-/a-samla-kunst>
- Veiteberg, Jorunn. *Hold stenhårdt fast på greia di. Kunst og feminisme i Norge 1968–1989*, Oslo: Kunsthall Oslo, 2019.
- Ås, Berit. *De fem hersketeknikker*, Oslo: Female Business Conference, 2016 [1979].

Notater

Notater

Notater

Notater

Notater

